

MEMÒRIA DE L'ESCOLA. UN PROJECTE DIDÀCTIC A SECUNDÀRIA*

M. Teresa Godayol Puig
Col·legi Sant Miquel de Vic

RESUM

Memòria de l'Escola és un projecte realitzat per les professores del Departament de Ciències Socials del Col·legi Sant Miquel dels Sants de Vic durant el curs 2004-2005. El projecte es va dur a terme a partir de les fonts orals, materials i documentals aplegades a classe pels alumnes d'educació secundària, amb l'objectiu que fossin els mateixos estudiants els que aprofundissin en el coneixement de les fonts que ells i elles havien aportat i catalogat. En definitiva, *Memòria de l'Escola* vol contribuir a recuperar el passat de les escoles d'ensenyament primari del nostre país, i vol convertir els alumnes en recuperadors d'un passat que forneix la seva pròpia història.

PARAULES CLAU: història de l'educació, memòria de l'escola, fonts orals, fonts materials, fonts documentals, educació secundària.

ABSTRACT

Memòria de l'Escola is a project by the teachers of the Department of Social Sciences of the Col·legi Sant Miquel dels Sants in the city of de Vic during the 2004-2005 school year. The project was carried out using oral, material and documentary sources collected in the class by secondary education pupils with a view to having the actual students go deeper into the knowledge of the sources that they had contributed and cata-

* El projecte *Memòria de l'Escola* ha estat guardonat amb el Premi Francesc Xavier Gil i Quesada de l'edició de 2006, que atorga l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona.

logued. In a few words, *Memòria de l'Escola* aims to help to recover the past of our country's primary schools and make the pupils the retrievers of a past that is part of their own history.

Les i els docents de l'ensenyament secundari tenim el repte d'educar els adolescents en el context d'un nou segle canviant: el segle XXI, que porta incorporada, de manera indèstria, una visió global del món alimentada i realimentada per les informacions que, ràpidament i quantitativament, ens arriben per múltiples canals. En aquestes circumstàncies, el professorat s'ha de replantejar les estratègies d'ensenyament per encaixar el món escolar amb aquest altre món, on les autopistes informatives depassen moltes vegades les nostres possibilitats.

Per a poder navegar amb encert i sobreviure a l'excés, es fa imprescindible el criteri i el sentit comú, el domini de les llengües més internacionals, el domini de les noves tecnologies, i es fa imprescindible, doncs, que el treball a la classe trenqui amb la monotonia que a vegades es viu a les aules escolars, i que tan bé testimoniava Antonio Machado amb el seu poema «Recuerdo infantil»:

Una tarde parda y fría
De invierno. Los colegiales
Estudian. Monotonía
De lluvia tras los cristales.¹

El record del poeta en cap cas té a veure amb la vida diària tant dels joves com dels infants del nou mil·lenni. És interessant buscar alternatives a les metodologies tradicionals per a impartir el coneixement i per a transmetre l'actitud de reflexió i el silenci, que són imprescindibles per a entendre el nostre món des de perspectives diverses. Tant és així que les professores del Departament de Ciències Socials del Col·legi de Sant Miquel dels Sants de Vic hem dissenyat un projecte per a aplicar noves metodologies a classe amb l'alumnat. El projecte s'anomena *Memòria de l'Escola* i ha estat executat el curs 2004-2005 amb tots els alumnes de primer, segon, tercer i quart de secundària del centre, que en total sumen tres-cents cinquanta estudiants.

1. C. LOMAS, *La vida en las aulas*, Barcelona, Paidós, 2002, p. 331. Al llarg de quatre-cents seixanta-tres pàgines, el professor Lomas ens ofereix una selecció de més de cent textos de literatura, escrits en castellà, gallec i català. Són fragments de poemes o de narracions que tracten la temàtica escolar. Llibre encomiable per la rigorositat amb què es tracta el tema i per la novetat que suposa, aporta la visió de l'escola des de la literatura, una font més que els investigadors d'aquest àmbit han de tenir present.

Memòria de l'Escola pretén contribuir a la recuperació del passat de les escoles de primeres lletres del nostre país, el passat d'aquells espais escolars i d'aquells temps escolars que conformen la història educativa dels nostres predecessors. El tema de l'escola ens sembla molt adient perquè a través d'ella es poden reconstruir diversos aspectes d'una època, com ara: les formes de pensament, les relacions humanes o la visió del món. L'escola era i és un espai de sociabilitat primera i intensa per a qui hi va assistir, i per als no escolaritzats era una no-experiència viscuda possiblement com a mancança, de la qual, naturalment, es té constància. *Memòria de l'Escola* converteix els estudiants en investigadors del seu propi passat i, per tant, en recuperadors d'aquest. Es pot, doncs, fer història a classe deixant a banda, per un quant temps, el llibre de text i l'explicació magistral per aplicar el mètode a la inversa: que l'alumne, a partir de les fonts, arribi al coneixement.

La nova història de l'educació a Espanya estudia el sistema educatiu dinovè des del seu propi interior: com vivien l'entorn escolar les nenes i els nens, com ho vivien les i els mestres, i com s'insereix aquest sistema en el context nacional condicionant i essent condicionat per la societat que el protagonitza.² *Memòria de l'Escola* és una bona oportunitat per a contribuir, des de la microhistòria, a recuperar el passat escolar des d'un punt de vista més humà.

Així doncs, a més de dinamitzar la història i usar les tecnologies de la informació, el nostre projecte pretén humanitzar l'estudi de la història, sovint polititzat de forma partidista, de manera que l'estudiant en contacte amb els testimonis de l'època es comuniqui amb una realitat individual i aprengui a valorar i a relativitzar el passat i el present.

Memòria de l'Escola estudia la vida escolar dels primers anys del règim franquista i fins a l'inici dels anys seixanta. Aquesta cronologia ha vingut marcada per les fonts mateixes que han aportat els nostres estudiants. Disposem de quatre cursos de secundària, de tres grups cadascun, amb edats compreses entre els dotze i els setze anys; així doncs, hem seleccionat quatre temes relacionats amb el món escolar per a treballar en cadascun dels cursos. La temàtica escollida de mutu acord entre el professorat del Departament de Ciències Socials ha estat disseccionada en tots els nivells de concreció per assolir la màxima eficiència amb l'alumnat i evitar la dispersió de continguts.

2. Els treballs pioners de Jordi Monés van obrir una noves vies d'investigació que des de les facultats de Ciències de l'Educació i des de les facultats de Pedagogia del país, treballen en aquestes noves àrees. Les Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans, que des de 1979 se celebren periòdicament, testimonien l'alt nivell investigador assolit a Catalunya. Les revistes de pedagogia i d'educació, i els treballs de González-Agàpito, Salomó Marquès, Conrad Vilanou i des de la Universitat de les Illes, el Grup d'Estudis d'Història de l'Educació (GEDHE), enriqueixen encara més el camí encetat el 1979.

Els alumnes de primer de secundària han treballat els jocs i la urbanitat; els alumnes de segon, la cultura material; els alumnes de tercer, la presència de la religió a l'escola, i els alumnes de quart, les matèries curriculars, el patriotisme i el sexisme. Els estudiants de batxillerat de l'escola han col·laborat en la realització de la part audiovisual.

L'espai de treball és l'aula pròpia del grup en les franges horàries destinades a impartir l'assignatura de ciències socials. Hem optat pel treball col·lectiu en grups com a màxim de tres alumnes.

Les fonts emprades en aquest projecte són de característiques orals, materials i documentals. Les fonts orals són aquelles que ens aporten informació a partir del testimoni de persones que van viure unes experiències determinades, en el nostre cas l'experiència escolar. Cada alumne de forma individual realitza una entrevista a un testimoni de l'època que sovint és l'avi o l'àvia del mateix estudiant.

Atès que cada alumne queda integrat, com hem vist, en l'anàlisi d'un tema concret, l'entrevista gira entorn d'aquesta temàtica; abans, però, hem preparat a classe un guió amb els aspectes a destacar de cada àmbit temàtic. Totes les entrevistes, independentment del tema que tractin, van precedides d'una capçalera igual on consta el nom, l'edat, l'escola primària de procedència, el lloc de naixement, i l'ofici del pare i de la mare de la persona entrevistada. Podem disposar així d'una sèrie estadística susceptible de ser valorada o estudiada més endavant.

Les fonts materials són aquelles que ens aporten informació a partir de la seva forma i del seu ús; són objectes de tota mena relacionats en el nostre cas amb el món escolar. L'alumne aporta de manera lliure una o més fonts materials del passat relacionades amb la temàtica del seu curs o bé amb temàtiques dels altres nivells. Les fonts documentals són les que ens permeten adquirir coneixement a partir de la lectura o de la visualització; ens referim als llibres, a les llibretes i a les fotografies; en aquest cas els alumnes busquen aquestes fonts relacionades amb el món escolar en general.³

PRIMERA FASE: CATALOGACIÓ DE LES FONTS

Durant el primer trimestre del curs els alumnes de secundària del col·legi, durant les tres hores que setmanalment s'imparteixen de ciències socials, reben una fitxa per a catalogar les fonts materials i documentals que ells mateixos van

3. S. MARQUÈS, «Sobre la reconstrucció de la biografia dels mestres. Les aportacions de la història oral», *Temps d'Educació*, núm. 28 (2003), p. 95-108. L'autor exposa les seves experiències com a professor amb estudiants de ciències de l'educació en l'ús de fonts orals.

aportant, i s'elabora el guió que ha de servir per a realitzar les entrevistes individuals. Acotem un temps prudencial de quinze dies per a lliurar a la professora les entrevistes degudament transcrites en format paper i digital.

Aquesta fase de catalogació i de descoberta de les fonts orals transcorre en paral·lel amb el currículum normal del curs. Durant aquest primer trimestre, impartim el temari ordinari i alhora dediquem el temps necessari a cada franja horària, que no sobrepassa els vint minuts, per a catalogar en públic els objectes que progressivament van entrant al Departament de Ciències Socials de l'escola.

Quan l'alumne porta un objecte material o documental, se li assigna un número i es procedeix a omplir la fitxa de catalogació, que consta de dues parts: una per al fitxer de l'escola, i l'altra per a l'alumne a mode de rebut. En ambdues parts es fa una descripció detallada de l'objecte, mides, color, estat de conservació i lloc del dipòsit.

En aquesta primera fase, busquem l'assoliment de dos grans objectius; per una banda aquells que estan relacionats amb la catalogació de les fonts: l'alumnat aprèn a valorar l'objecte com a patrimoni familiar i històric, i aprèn a descriure'l de forma rigorosa. Potenciem amb aquest aprenentatge una actitud de respecte envers la cultura material del passat sigui quin sigui el seu estat de conservació.

L'altre gran objectiu té a veure amb el respecte entre persones de diverses generacions, els i les adolescents s'apropen als testimonis d'una època generant un contacte humà, s'estimula el diàleg intergeneracional i, per tant, l'actitud de respecte cap a persones amb experiències de vida i de mentalitats diferents.

SEGONA FASE: EXECUCIÓ DEL TREBALL A L'AULA

Aquesta segona fase coincideix amb el segon trimestre del curs, en què a diferència del primer, hi dediquem tres setmanes completes, és a dir, nou hores per grup. Durant aquest període es realitza en exclusiva el treball en grups a l'aula a partir de les fonts orals i materials de què disposem. Per complementar la informació que ens aporten les fonts, a vegades insuficients en alguns aspectes, el Departament de Ciències Socials lliura als grups de treball un annex amb els documents que, a criteri nostre, manquen per a obtenir una visió rica i àmplia del tema a treballar. Tota aquesta bateria de fonts ha de permetre respondre a un qüestionari-guió que rep cada grup segons el seu àmbit temàtic.

El qüestionari es respon en grup durant les nou sessions, a partir, doncs, de les entrevistes realitzades, dels objectes catalogats, de la documentació annexa i

del llibre de text en el cas de 4t de secundària, és a dir, fent ús dels tres tipus de fonts: orals, materials i documentals. En aquesta part el treball és relativament lent, perquè en el moment de relacionar les fonts no sempre és possible i es poden generar contradiccions o es poden crear buits que demanen una reflexió, un aclariment o una anàlisi.

Després de contestar les activitats proposades, cada grup redacta unes conclusions amb una extensió d'una a dues pàgines i les lliura a la professora. Amb les conclusions de cada grup, confegim un dossier de conclusions que, de nou, repartim entre els grups. En veu alta, fem una lectura d'aquest recull de conclusions, comentem i valorem el que ha escrit cada grup i finalment redactem una sola conclusió com a resum final.

A partir d'unes idees clau sobre el tema, sis alumnes de l'aula pensen la manera de transformar-les en forma visual, per dissenyar dos o tres plafons que, combinant text i imatge, reflecteixin l'aprenentatge sobre el tema. En paral·lel, la resta d'estudiants procedeixen a buidar les dades estadístiques que s'han aconseguit amb la capçalera de les entrevistes als testimonis, per a després elaborar els gràfics pertinents que reflecteixen els anys d'escolarització dels infants de postguerra, la procedència social, el tipus d'escola i la categoria socioprofessional dels avis i àvies dels alumnes de cada classe.

Els objectius d'aquesta segona fase passen pròpiament per la dinamització de la història. Els estudiants s'adonen que la història és una disciplina en moviment i que cada persona viu la seva època de forma diferent, sovint en clau de gènere, d'estatus econòmic i de condició social. Aprenen que l'ofici d'investigar el passat és complex, que a vegades les fonts no ho expliquen tot i que en molts moments es contradueixen. Aprenen a relacionar aquestes fonts i a demanar sobre les formes per salvar les dificultats amb les quals topen.

Pel que fa als continguts, els alumnes estudien el règim franquista des d'una perspectiva poc habitual, la de l'escola, a partir de la qual es busca la comprensió de tota una època històrica. Aprenen a escriure, a redactar, prenen consciència que, necessàriament, cal usar un llenguatge escrit al màxim d'equànime possible, i aprofundeixen, pel que fa a les tècniques escrites, en l'art de resumir i de concloure deixant sempre una via oberta per a futures investigacions.

TERCERA FASE: EXPOSICIÓ DE LES FONTS

El gran nombre de fonts materials i documentals catalogades ens ha permès organitzar una exposició a partir dels temes que ha treballat cada nivell de secundària. Els alumnes de primer de secundària han preparat dos plafons refe-

rents als jocs i a la urbanitat; els de segon, referents a la cultura material, a més de reproduir amb fusta una aula dels anys quaranta; els de tercer han preparat plafons referents a la religió com a instrument, i els alumnes de quart han preparat quatre plafons sobre les matèries curriculars, el sexisme i el patriotisme a l'escola abans dels anys seixanta. Aquests plafons-murals, els hem acompanyat de sengles vitrines, nou en total, en cadascuna de les quals hem seleccionat aquelles fonts que més s'adeien amb el tema tractat en cada curs. Els objectes exposats van acompanyats de la seva corresponent fitxa amb el nom del prestatari o prestatària, el nombre de registre i la cronologia.

L'exposició ha restat oberta més d'una setmana i adreçada al públic en general.⁴ Situada en la segona planta de l'edifici del Col·legi de Sant Miquel al llarg d'un ampli passadís, l'exposició disposava també de la reproducció d'una aula de dimensions reals dels anys quaranta, on no faltava el pupitre, els plomins, el crucifix, la bandera i altres element propis de la cultura material de l'escola. Just al costat d'aquest espai es podia sentir i veure un reportatge realitzat pels alumnes de segon de batxillerat anomenat *Memòria de l'Escola*. En aquest documental es combina la presència de dos testimonis que, durant vint minuts, expliquen les seves vivències escolars, amb fotografies i imatges de l'època.

Així doncs, l'exposició representa la culminació del projecte, on es pot observar, pensar i repensar l'escola dels nostres avis i de les nostres àvies, i on, des del punt de vista metodològic, es poden reconèixer les fonts orals, materials i documentals emprades per a arribar a adquirir el coneixement de l'etapa històrica plantejada.

La rigorositat en el plantejament i la resolució de l'exposició, la visualització dels objectes degudament protegits per vitrines per assolir el màxim de respecte pel patrimoni de les famílies són valors que tot l'alumnat ha captat de forma ineludible.

La visita i interès per part de la premsa i de la televisió comarcal, que no tan sols van destacar la iniciativa, sinó que van realitzar un reportatge del treball *Memòria de l'Escola* conjuntament amb alumnes i professors, va omplir de satisfacció els mateixos alumnes, convençuts del seu protagonisme en la realització del treball i convençuts que l'esforç personal és una bona via per a obtenir satisfacció i èxit, en aquest cas acadèmic.

4. L'exposició es va inaugurar el dia 2 d'abril de 2005 i va romandre oberta fins al dia 9 d'abril, amb una molt bona assistència de públic i acollida per part de la premsa local i comarcal. El dia 27 d'abril de 2005 el canal d'Osona 9TV va emetre un reportatge de divuit minuts de durada sobre l'exposició, en què van parlar les professores i els alumnes que van participar en aquesta experiència, que confirma les aplicacions pràctiques que —si més no a nivell d'educació secundària— ofereix la història de l'educació.

VALORACIÓ FINAL

Les famílies i els estudiants de la nostra escola consideren excel·lent el projecte i la seva realització, sobretot les famílies pensen que recuperar la memòria en l'àmbit que sigui és positiu perquè fomenta el valor del diàleg intergeneracional, que, segons diuen, es perd progressivament. La conversa serveix per a fer reflexionar els joves entorn de la vida dels seus avis o àvies, una vida marcada per la guerra, la postguerra i el primer franquisme; així comparen dos mons ben diferents: el seu i el dels seus avantpassats. El Departament de Ciències Socials en fem també una valoració molt positiva, de tal manera que continuem usant les fonts orals, materials i documentals en un altre projecte anomenat *Educació en la vida quotidiana obert*, i que enguany treballarem amb alumnes d'infantil i de primària.

Memòria de l'Escola no s'acaba, perquè amb tot el material estadístic recollit, molt ric quantitativament i qualitativament gràcies a les més de tres-centes entrevistes de què disposem, tres alumnes de batxillerat estan elaborant treballs de recerca per a presentar durant el curs 2005-2006.⁵ El Departament de Ciències Socials ha obert una línia d'investigació que, sota l'epígraf de *Memòria de l'Escola*, continuarà oferint als estudiants de batxillerat la possibilitat de fer recerca per redescobrir els espais i les característiques escolars i educatives dels municipis de la comarca d'Osona.

Una pàgina web, que recull el treball realitzat i fotografies del material catalogat, clourà durant aquest curs la *Memòria de l'Escola*.

5. Els treballs de recerca d'alguns dels alumnes del centre han estat incorporats als treballs històrics sobre la història d'aquesta escola. Un primer volum a cura d'Ignasi Roviró i M. Carme Codina va aparèixer l'any 2004 amb el nom de *Societat i ensenyament a Vic: El col·legi de Sant Miquel dels Sants*, a càrrec de l'editorial DIAC. Un segon volum, amb el mateix títol, *Societat i ensenyament a Vic: El Col·legi de Sant Miquel dels Sants, II*, a cura de M. Carme Codina i Sílvia Caballeria, es va publicar l'any 2005.